

A watercolor illustration of a woman in a kitchen. She is wearing a dark blue headscarf, a blue and white striped short-sleeved shirt, and a patterned skirt. She is sitting on a wooden chair, leaning forward with her hand to her face in a thoughtful or tired pose. The kitchen is filled with various items: a wooden table with a white cloth, a blue bowl, and some papers. In the foreground, there are several round, shallow dishes or pans on a stand. The background features a dark blue wall with a red door or partition. The overall style is expressive and somewhat abstract, with visible brushstrokes and a rich color palette.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΛΥΡΑΣ ■ KYRIACOS LYRAS

Υδατογραφίες
Water-colours

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΛΥΡΑΣ ■ KYRIACOS LYRAS

Υδατογραφίες

Water-colours

Λ Ε Υ Κ Ω Σ Ι Α 2 0 0 3 N I C O S I A

ISBN: 9963-8924-1-8

Copyright © 2003 Κυριάκος Λύρας

Όλα τα δικαιώματα επιφυλάσσονται.

Απαγορεύεται, χωρίς τη γραπτή άδεια του δημιουργού, η οποιασδήποτε μορφής αναπαραγωγή, μετάδοση προς το κοινό, εκπομπή, μετάφραση, διασκευή ή άλλη προσαρμογή ολόκληρου του έργου αυτού ή οποιουδήποτε τμήματός του.

ISBN: 9963-8924-1-8

Copyright © 2003 Kyriacos Lyras

All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, transmitted or broadcast to the public, translated or adapted without the author's prior written consent.

Η Υδατογραφία στη Νεώτερη και Σύγχρονη Κυπριακή Τέχνη: μια σύντομη αναφορά

Η υδατογραφία κατέχει μικρό μερίδιο στη νεώτερη και σύγχρονη, έντεχνη Κυπριακή τέχνη. Λίγοι είναι οι σημαντικοί Κύπριοι καλλιτέχνες που χρησιμοποίησαν την ακουαρέλα για την παραγωγή μεγάλου αριθμού έργων τους ή, πολύ λιγότερο, που ασχολήθηκαν αποκλειστικά με αυτήν. Ένας από τους λόγους, ο σημαντικότερος ίσως, γι' αυτό το φαινόμενο, είναι το γεγονός ότι νεώτερη, έντεχνη Κυπριακή τέχνη δεν υπάρχει πριν από τον 20ό αιώνα. Η ακουαρέλα (παρά την αιώνων μακρά παρουσία της) αναπτύχθηκε, και γνώρισε τη μεγαλύτερή της άνθηση ως αυτόνομο είδος ζωγραφικής έκφρασης, στη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα. Στον 20ό αιώνα, από τα ρεύματα του οποίου επηρεάστηκε το μεγαλύτερο μέρος της νεώτερης Κυπριακής τέχνης, ο κυρίαρχος μοντερνισμός σχετικά περιθωριοποίησε την υδατογραφία, λόγω της σύνδεσής της κυρίως με την ακαδημαϊκίζουσα αναπαραστατική τέχνη.

Πράγματι, στους αιώνες της μεγάλης της άνθησης, η υδατογραφία χρησιμοποιήθηκε κυρίως στην τοπιογραφία και τις νεκρές φύσεις. Αναπτύχθηκε σε διάφορες χώρες, κι έφτασε στο απώγειό της στα πλαίσια της Αγγλικής τέχνης, όπου, μάλιστα, στα έργα του William Turner, έδωσε τα πρωιμότερα δείγματα μιας πιο ριζοσπαστικής, φορμαλιστικά και θεματικά, διατύπωσης. Παρά τη σχετική περιθωριοποίηση της υδατογραφίας στα μοντερνιστικά κινήματα του 20ού αι., μερικοί από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες (Wassili Kandinsky, Paul Klee, Emil Nolde, Marc Chagall, κ.ά.) ασχολήθηκαν, εν μέρει, με την ακουαρέλα, αποσπώντας την από τα πλαίσια της αναπαραστατικής ζωγραφικής.

Οι απαρχές της υδατογραφίας στη νεοελληνική τέχνη εντοπίζονται κυρίως σε Επτανήσιους καλλιτέχνες του 19ου αιώνα – Άγγελος Γιαλινάς, Βικέντιος Μποκατσιάμπης, Αιμίλιος Προσαλέντης, καθώς και ο Βικέντιος Λάντσα, στην Αθήνα –, κάτω από την επιρροή της αντίστοιχης Ιταλικής σχολής, με έμφαση στην τοπιογραφία και την απεικόνιση αρχαίων μνημείων. Στην Ελληνική τέχνη του 20ού αιώνα, παρά κάποιες σποραδικές υδατογραφίες νεοτεριστών καλλιτεχνών,

όπως, μεταξύ άλλων, του Δημήτριου Γαλάνη, του Αγίνορα Αστεριάδη και του Γιάννη Τσαρούχη, ο Γεώργιος Μπουζιάνης είναι ο καλλιτέχνης που ασχολήθηκε συστηματικά με το είδος, μέσα στα πλαίσια μιας ξεκάθαρα μοντερνιστικής ζωγραφικής.

Στην Κυπριακή τέχνη, όμως, η όποια συστηματική ενασχόληση με την υδατογραφία δεν φαίνεται να ξέφυγε από τη νατουραλιστική αναπαράσταση. Ο πρώτος σημαντικός Κύπριος καλλιτέχνης που καταπιάνεται συστηματικά με το είδος, είναι ο Ιωάννης Κισσονέργης (1889–1963). «Ως ζωγράφος εισήγαγε την ακουαρέλα στην Κύπρο... Οι υδατογραφίες του Κισσονέργη είναι πολύτιμες, εκτός από τις καθαρώς καλλιτεχνικές τους αρετές και ως ντουκουμέντα. Τα σοκάκια, οι τύποι [sic], οι αρχαιολογικοί τόποι εκφράζονται χωρίς φυγή ή αλλοίωση, χωρίς αμέλεια ή ασάφεια...» [Αδ. Διαμαντής, εφημ. *Ελευθερία*, 25/1/1963]¹. Όπως αναφέρει και η Ελένη Νικήτα², τα θέματα που απασχόλησαν τον Κισσονέργη είναι κυρίως σκηνές από την καθημερινή (αγροτική) ζωή της εποχής του και τοπία. Παρά, πάντως, τις όποιες πιθανές επιρροές από τις σπουδές του στην ΑΣΚΤ της Αθήνας (στην τρίτη δεκαετία του 20ού αι.), οι υδατογραφίες του Κισσονέργη φαίνεται να έχουν περισσότερο επιρραστεί από την, ανάλαφρα οριενταλιστική, τοπιογραφική ζωγραφική Άγγλων καλλιτεχνών–περιηγητών, οι οποίοι επισκέπτονται την Κύπρο, δημιουργούν και εκθέτουν τη δουλειά τους.

Συστηματική ενασχόληση με την υδατογραφία, ιδιαίτερα στον τομέα της τοπιογραφίας, έχουμε και από τον Τηλέμαχο Κάνθο (1910–93). «[Π]αρά το γεγονός ότι στην υδατογραφία [ο Κάνθος] μας έχει δώσει προσπάθειες σε διάφορες θεματογραφικές περιοχές, τις πιο πλούσιες και ολοκληρωμένες εργασίες του τις έχουμε στην τοπιογραφία»³. Σε σχέση, πάντως, με τα έργα του Κισσονέργη, οι υδατογραφίες του Κάνθου αποτελούν περισσότερο εξπρεσιονιστικές αποδόσεις μορφών και χρωμάτων, παρά προσπάθειες «αντικειμενικής» απεικόνισης του τοπίου.

Μερικές θαυμάσιες, στη χαλαρότητα της εκτέλεσής τους, ακουαρέλες

Water-colour in modern and contemporary Cypriot art: a brief overview

Water-colour has a small share in modern and contemporary Cypriot art. Only a few important Cypriot artists have used aquarelle for a substantial number of their works or, even less, exclusively in their oeuvre. Among the reasons, perhaps the most important one, for this phenomenon, is the fact that modern, "learned" Cypriot art did not exist before the 20th century. Aquarelle (despite the centuries-long use of water-colours) developed and flourished as an autonomous branch of painting in the 18th and 19th centuries. In the 20th century, from where most of Cypriot art derives its influences, modernism, which dominated most artistic developments, rather marginalized water-colour painting, due to the latter's association with "academic" representative art.

Indeed, during the centuries of its great flourishing, aquarelle was mostly employed for landscapes and still-life pictures. It developed in various countries, and reached its highest point within English art, where, moreover, in the works by William Turner, gave the earliest samples of a more radical negotiation, both formally and thematically. Despite the relative marginalization of water-colour within 20th-c. modernism, some very important artists (Paul Cézanne, Wassily Kandinsky, Paul Klee, Emil Nolde, Marc Chagall, et al.) worked, in part, with aquarelle, disengaging it from traditional, representational painting.

The beginnings of water-colour in neo-hellenic art are traced mostly with 19th-c. Eptanesian artists – Angelos Yalinas, Vikentios Bokatsiambis, Aimilios Prosalentis, as well as Vicente Lanza in Athens–, under the influence of the corresponding Italian school. The emphasis is on landscape and representation of ancient monuments (ruins). In 20th-c. Greek art, despite occasional aquarelles by several modernist artists, including Demetrios Galanis, Ayinoras Asteriades and Yannis Tsarouchis, it is Georgios Bouzianis that systematically worked with aquarelle, and produced fully-fledged modernist work.

In Cypriot art, however, any systematic engagement with water-colour remained within the limits of more traditional representational art. The

first important Cypriot artist who systematically works with aquarelle is Ioannis Kissonergis (1889–1963). "As a painter, he introduced aquarelle to Cyprus.... The water-colours by Kissonergis are precious, apart from their artistic merits, as documents. The alleys, the types [*sic*], the archaeological places are rendered without [a tendency for] escapism or alterations, without neglect or vagueness...." (Ad. Diamantis, [newspaper] *Eleftheria*, 25/1/1963)¹. As also mentioned by Eleni Nikita², Kissonergis' subject-matter mostly consists of scenes from everyday (rural) life, and landscapes. Yet, in spite of any influences deriving from his studies in Athens (in the third decade of the 20th c.), his aquarelles seem to have been mostly influenced by the, mildly orientalist, landscape painting of English artists-travellers, who visited Cyprus, produced and exhibited their work.

Telemachos Kanthos (1910–93) also systematically engaged with water-colour, especially for landscapes. "[I]n spite of the fact that Kanthos produced water-colours in various fields, his most rich and mature works are landscapes."³ In relation to Kissonergis' works, Kanthos' aquarelles constitute more of expressionistic renderings of forms and colours, rather than efforts at "objective" representations of landscapes.

Adamantios Diamantis (1900–94) has left us some wonderful, in the freedom and looseness of their execution, water-colours, like the ones of Kerkyra, from 1957. They are few in number, however, within his oeuvre – a good indication of the overall limited presence of water-colour in modern and contemporary Cypriot art.

Kostas Oikonomou (b. 1925) is among the few cases of Cypriot artists with a systematic occupation with aquarelle. Despite the claims by Alexandros Xydis, that Oikonomou "has no other demand, but to render, as faithfully as possible, what he sees with his own eyes"⁴, the artist's works are characterised by strong expressionistic mood. His anthropocentric aquarelles, in particular, bring to mind Bouzianis' idiosyncratic expressionism, though without the existential angst of the lat-

έχουμε και από τον Αδαμάντιο Διαμαντή (1900–94), όπως αυτές της Κέρκυρας, από το 1957. Είναι όμως λίγες, αριθμητικά, μέσα στο σύνολο του έργου του – στοιχείο ενδεικτικό της γενικότερης μικρής παρουσίας της υδατογραφίας στη σύγχρονη Κυπριακή τέχνη.

Ο Κώστας Οικονόμου (γενν. 1925) αποτελεί μια από τις λίγες περιπτώσεις Κυπρίων καλλιτεχνών με εντατική ενασχόληση στην υδατογραφία. Παρά τα λεγόμενα του Αλέξανδρου Ξύδη, ότι ο Οικονόμου «δεν έχει παρά μια αξίωση: ν' αποδώσει όσο γίνεται πιο πιστά αυτό που βλέπει με τα δυο του μάτια»⁴, τα έργα του καλλιτέχνη χαρακτηρίζονται από έντονη εξπρεσιονιστική διάθεση. Ιδιαίτερα, οι ανθρωποκεντρικές υδατογραφίες του φέρνουν στο νου τον ιδιότυπο εξπρεσιονισμό του Μπουζιάνη, χωρίς όμως την έντονη υπαρξιακή αγωνία του τελευταίου.

Τα σχόλια του Ξύδη, αντίθετα, θα ταίριαζαν πολύ περισσότερο με τη ζωγραφική του Σπύρου Δημητριάδη (γενν. 1950). Τα έργα του, στη μεγάλη τους πλειοψηφία υδατογραφίες (και πενάκι), αποτελούν λεπτομερέστατες απεικονίσεις νοσταλγικών, αστικών και παραλιακών, αλλά και ορεινών, τοπίων. Η χαλαρότητα και «ανακρίβεια» της γραμμής των έργων του, τα κρατά μακριά από την όποια ψυχρή, φωτογραφική απεικόνιση· αντίθετα, διακρίνεται μια ενεργητική όσο και ανέμελη ελαφράδα, που ενισχύεται από τα διάφανα απλωμένα υδατοχρώματα. Είναι όμως ιδιόρρυθμη η χρήση της ακουαρέλας από τον Δημητριάδη, καθιστώντας την υποδιαίστερη στην κυριαρχία του γραμμικού σχεδίου.

Ο Αργύρης Κωνσταντίνου (γενν. 1955), αντίθετα (και παρά το γεγονός ότι η υδατογραφία αποτελεί ένα μόνο μέρος της δουλειάς του), μας έχει δώσει εξαιρετικά δείγματα ακουαρέλας, όπου πρωταρχικό σκοπό αποτελεί η εξερεύνηση της φύσης και των χρωματικών δυνατοτήτων του μέσου αυτού, με κύριο θεματικό άξονα τη «νεκρή φύση».

Ο Κυριάκος Λύρας (γενν. 1948) αποτελεί μοναδική ίσως περίπτωση Κύπριου καλλιτέχνη, το έργο του οποίου αποτελείται αποκλειστικά από υδατογραφίες. Φορμαλιστικά και θεματικά, η δουλειά του δεν ξεφεύγει από την αναπαραστατική παράδοση – τοπία, σκηνές από την καθημερινότητα, κλπ. Η μακροχρόνια και επίμονη όμως ενασχόληση

του με το είδος, τον έχει κατεστήσει άριστο κάτοχο των δυνατοτήτων του υλικού, ούτως ώστε να είναι σε θέση να προχωρεί και σε δημιουργικά «ανορθόδοξες» χρήσεις του.

Στο έργο *Το Λιμανάκι του Καραβά* (2000), για παράδειγμα, η διαδοχική κάλυψη της ζωγραφικής επιφάνειας με πολλαπλά στρώματα χρώματος έχει παράξει μια μοναδική αίσθηση υφής και φωτός στη διαπραγμάτευση του νερού, ποιότητα που υπό κανονικές συνθήκες συναντάται στη χρήση άλλων τεχνικών μέσων, όπως της ελαιογραφίας.

Τα τελευταία χρόνια, ο Λύρας χρησιμοποιεί ένα καινούριο τύπο υδατοχρωμάτων, τα οποία παράγουν λαμπερότερα και εντονότερα χρώματα. Παραδείγματα τέτοιων έργων αποτελούν τη σειρά με σκηνές από τη λαϊκή αγορά. Σε μερικά απ' αυτά (από τα μικρότερα σε μέγεθος), τα οποία επικεντρώνονται σε μια-δυο φιγούρες (π.χ. *Στην Αγορά*, 2000), η όλη σύνθεση τείνει προς μια αφαιρετική, ισορροπημένη διάταξη λαμπερών χρωματικών επιφανειών, η οποία φαντάζει ως να ξεφεύγει της αναπαραστατικής διαδικασίας.

Η μεταμοντέρνα πια εποχή που διανύουμε, καθιστά παρωχημένο το όποιο αίτημα για την υδατογραφία στην Κύπρο να εκφραστεί με περισσότερο μοντερνιστικό λεξιλόγιο. Η συνεχής και επίμονη όμως εξερεύνηση τής, όπως φανερώνεται στο έργο του Λύρα, μας επιτρέπει την προσδοκία συναπάντησης αναπάντεχα καινούριων τρόπων έκφρασης της.

Δρ ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΑΝΟΣ
Ιστορικός τέχνης

Σημειώσεις

¹ *Κύπριοι Καλλιτέχνες* (Λευκωσία: Εκδόσεις Χρ. Ανδρέου, 1982–83), σελ. 98

² Ελένη Σ. Νικήτα, *Ιωάννης Κισσονέργης [Κύπριοι Καλλιτέχνες: η πρώτη γενιά]* (Λευκωσία: Όμιλος Λαϊκής – Εν Τύποις, 2002), σελ. 6

³ Χρυσάνθος Χρήστου, *Τηλέμαχος Κάνθος* (Λευκωσία: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, υπό έκδοση), “Υδατογραφία του Κάνθου” [1η σελίδα]

⁴ *Κύπριοι Καλλιτέχνες*, σελ. 163

ter's works.

Xydis' comments, on the contrary, could well have applied to the paintings by Spyros Demetriades (b. 1950). His works, the vast majority of which are water-colours (and ink), constitute highly detailed representations of nostalgic, urban and coastal, as well as rural, landscapes. The looseness and "inaccuracy" of the line in his pictures, keeps them from giving the impression of a detached, photographic rendering; on the contrary, they are characterised by an energetic, as much as carefree, lightness, which is accentuated by the transparently applied water-colours. Demetriades' use of aquarelle is a rather idiosyncratic one, however, where colour plays second fiddle to drawing, which is the dominant element.

Argyris Konstantinou (b. 1955), on the contrary (and even though aquarelle constitutes only a segment of his oeuvre), has given us excellent (mostly still-life) water-colours, where the primary intention has been the exploration of the nature and colouristic possibilities of the medium.

Kyriakos Lyras (b. 1948) is probably the only case of a Cypriot artist (other than amateur painters, of course), whose oeuvre is exclusively made up of aquarelles. Formally and thematically, his work does not escape traditional representation – landscapes, everyday scenes, etc. His long and systematic preoccupation with the medium, however, has made him a true master in exploring the material's potentials, to the extent that he has successfully put it to less than "orthodox" uses.

In *Karavas' Little Harbour* (2000), for instance, the successive, multi-layered covering of the paper surface, has produced a unique impression of texture and light in the negotiation of the water surface, one that is normally achieved by other means, such as oil painting.

In recent years, Lyras has been using a new type of aquarelles, which produce brighter and stronger colours. Such works constitute the open-market series. In some of these (among the smaller ones in size), where the focus is on one or two figures (e.g. *At the Market*, 2000), the whole composition tends towards a more abstract, balanced arrangement of

bright colour surfaces, exhibiting a tendency to escape the more narrow representational process.

In our current post-modern times, a demand for water-colour in Cyprus to move toward more modernist expressions would be rather dated. The continuous and persistent exploration of water-colour's possibilities, however, as manifested in the work by Lyras, allows us to hope for more surprisingly novel expressions in the particular medium.

Dr ANTONIS DANOS
Art historian
(translation by author)

Notes

¹ *Kyprioi Kallitechnes [Cypriot Artists]* (Nicosia: Chr. Andreou Publications, 1982–83), p. 98; my translation

² Eleni S. Nikita, *Ioannis Kissonergis [Cypriot Artists: the first generation]* (Nicosia: Laiki Group – En Tipis, 2002), p.7

³ Chrysanthos Christou, *Telemachos Kanthos* (Nicosia: Bank of Cyprus Cultural Foundation, under publication) section on water-colour [first page]; my translation

⁴ *Kyprioi Kallitechnes*, p. 163; my translation